

ADAM FABRICIUS OG HANS DANMARKSHISTORIE

AF

KNUD FABRICIUS

I.

Der findes i Danmark flere forskellige Slægter af Navnet Fabricius; af disse er den største den, som stammer fra Faaborg. Uden for Landets Grænser lever der ydermere flere forskellige Slægter af samme Navn. Dette er ganske naturligt. I den lærde Tid var det almindeligt, at Borger- eller Bondesønner, der kom til at studere, latiniserede deres Navne for at vise, at de tilhørte „den lærde Stand“. En Smeds Sønner vilde således ledes til at anlægge Navnet Fabricius. Slægten Fabricius fra Faaborg stammer da også fra Byens Smed og Kirkeværge Søren Jørgensen, der levede på Christian V's Tid, og satte ikke mindre end 17 Børn i Verden.

Flere af disse blev Præster i det syd-fynske Arkipelag eller drog så langt bort som til Broderlandet Norge, de blev Stamfædre for endnu blomstrende Linjer.

Inden for en af de største af disse: Rudkøbing-linjen var Biskop OTTO FABRICIUS' ældre Broder CHRISTEN (1736-86), ligesom han, en Tid Missionær i Grønland, men senere Præst i Lejrskov ved Kolding. Han var gift med en Søsterdatter af Statsminister HENRIK STAMPE, Præstedatteren CHARL. AM. FOSS HEINING. Af deres Børn var Sønnen JOHANNES (1771-1847) Præst i en række jyske Embeder (sidst fra 1828 i Sjøring i Thy); han satte i to Ægteskaber ligeledes 17 børn i verden, af disse de sidste 7 med hans anden Hustru, NICOLINE CHRISTINE MARIE DAHL, en Datter af Toldkasserer ADAM CHRISTOFFER DAHL i Stege. Den tredje i Rækken var ADAM CHR.F., der fødtes 18/7 1822 og blev opkaldt efter sin Morfader.

Drengens Vugge stod ved Versterhavet, i Bøvling Pgd. syd for Lemvig. Han havde senere kun spredte Barndomserindringer; først da han i sit 6te År med Faderen kom til Sjøring, en Mils Vej SV for

Thisted, fik han det Barndomshjem, der prægede ham for hele Livet, i det bakkede, skovløse og altid blæsende Thy med de rige Oldtidsminder. Allerede forinden havde han Interesse for Geografi og Historie, kunde i timevis sidde fordybet i Studier af Landkort. Nu betog Stedets historiske Levninger ham, ikke blot Bispegraven på Kirkegården og den sagnomspundne „Ring“ på Kirkedøren, men også de fire Voldsteder i Sognet. Han fortæller i sin utrykte Selvbiografi, at han ofte sad og drømte på Sjøring Volde med den vældige Udsigt over den milelange Sjøring Sø, der mod V. afsluttedes af en hvidgrå Række Klitter, bag hvilke Havet larmede, mens Blikket på de andre Sider mødte et Virvar af Marker, Heder, Enge og Indsøer. Også Adams Naturfølelse fik herved en varig Vækkelse.

Faderen Johannes Fabricius var en Præst, der nød megen Anseelse, både hos sine overordnede og i Befolkningen. Det siges ved hans Død¹, at han var „en alvorlig og troende Kristen“, en saare samvittighedsfuld Embedsmand, der førte „det retskafneste Liv“, altså en af „Frederik VI's Mænd“, som Biskop Mynster udtrykte sig i sin Ligpræken over Kongen. Han var velegnet til patriarkalsk at forestå sine Menigheder i hine hårde og strænge Tider. Det er derfor intet Under, at Kongen viste sin Anerkendelse ved (kort før hans Død) at give ham den sjældne Udmærkelse af Konsistorialrådtitlen, en Benævnelse, der voldte Tjenestefolkene deres Besværligheder, navnlig når de skulde bruge det endnu vanskeligere „Konsistorialrådsind“. Og det skulde de, for Præstens Hustru satte stor Pris på Titlen og forlangte den anvendt.

Men Præstens økonomiske Kår svarede ikke til de åndelige, Præstegårdsjorden var ca. 100 Tdr. frugtbar Jord, men Forpagtningsafgiften var så lav, at der, når Skatterne var betalte, kun var nogle Naturalydelse og Hestehold (til Befordring) tilbage. Så var der Tienden, men denne opkrævedes i Thy ikke „i Kærven“ på Marken, som ellers i Danmark, men hver enkelt Mand indgik ved en ny Præsts Tiltræden af Embedet en Akkord med denne om, hvad han skulde yde. Den Tiende, Johannes Fabricius fik, var 240 Tdr. Byg (hans Eftermand fik 320 Tdr.) og hver Td. Korn regnedes at være 9–10 Mark værd. Men Kornet kunde ofte ikke sælges, da Købmændene i Thisted havde deres Lagre overfyldte. Tiendekornet blev så oplagret i en stor Dagligstue fra Gulv til Loft, og det borttuskedes efterhånden til „Havboerne“, som tilbyttede sig det i små Portioner mod deres

¹ Horsens Avis, Ribe Stiftstid. 1847 ¹⁸/₁₂.

tørrede Fisk. Det har sikkert været den praktiske Præstekone, som ledede denne Byttehandel, mens Præsten, efter hvad der fortælles, nødig forlod sit Studereværelse.

Præstegårdshavens Avling af Grøntsager og Frugt bødede noget på denne Fattigdom, og Adam erklærede senere, at Familien aldrig savnede Mad, men at det kneb stærkt med Tøjet, så at det stadig måtte sys om fra Barn til Barn. Når man betænker, hvor mange de var, kan man ikke undre sig over, at Præstens Kone straks fra sit Bryllup stræbte at få sine Stedbørn ud af Huset ved Giftermål, før hun begyndte at sætte sine egne syv i Verden. Det blev naturligvis ikke standsmæssige Forbindelser, hun fik knyttet for dem (en Farver i Lild, en Retsbetjent i København, flere Bønder o.s.v.). Men „Formålet helligede Midlerne“. Og Folketællingen 1834 viser, at Målet da var nået.

Den Gang boede der i Præstegården syv Børn i en Alder fra 2 til 16 Aar, alle fødte i Præstens andet Ægteskab. Desuden holdt man Huslærer, vist en Seminarist, til Børnene og 6 Tjenestefolk, deraf de to gifte, med Børn, altså en Husstand på ikke mindre end 16 Medlemmer. Og så var jo endda Præstegårdsjorden bortforpagtet, så at der ikke skulde synes Grunde til så stort Hold af Tjenestefolk.

Men Folkene fik sikkert heller ikke stort i Løn udover Kosten. Om Huslæreren ved vi, at han fik 50 Rdlr. om Aaret, og at en af Lærerne, der var meget øm om sit Udseende, brugte hele Beløbet til at forskrive en fin, mørk Dragt fra Hamborg, der på den Tid beherskede hele Jyllands Handel, så at den meste Omsætning foregik i de snavsede „lybske Skillinger“, der regnedes i Pæglemål. Med Tiden afløstes Huslærerne af Lærerinder („Guvernanter“), hvad der næppe forøgede de Kundskaber, de kunde meddele Børnene, thi Læreranstalter for Privatlærerinder eksisterede den Gang ikke i Danmark.

Under sådanne Forhold voksede den lille Adam op i et kærligt Hjem, hvor han navnlig følte sig knyttet til sin ældre Broder PREBEN (en vældig Jæger) og til Søsteren ELISABETH. Det blev tidligt klart, at han var den bedst begavede af Børnene (allerede i sit 6te Aår havde han begyndt at få Undervisning). Hvis nogen af dem skulde tænkes at gå den studerende Vej og følge Familiens Traditioner, måtte det være ham. Han var da 12 Aar.

Men Betænelighederne var store, hans Fader var midt i Tredserne. Hvorledes skulde et Studium kunne gennemføres, hvis Faderen faldt fra forinden. Aalborg Latinskole, som Planen gjaldt, lå 14 Mil borte, og til den krævedes en Optagelsesprøve, der omfattede både

Latin og Græsk. Ganske vist fandtes der i Thisted, en ung Præst, der påtog sig at „lære Drengene op“ til denne Prøve. Denne Præst tilbød efter nogen Tids Forløb at undervise Adam gratis; en anden (ugift) Præst, som var en Ven af Familien, lovede at bekoste hans Udgifter og skaffede ham Logis i Aalborg til den billige Pris af 80 Rdr. årligt. Således besejredes de økonomiske Vanskeligheder, men gamle Pastor Fabricius' Betæneligheder var hermed ikke overvundne, og Familietraditionen fortæller, at det til sidst var den energiske Præstekone, som på egen Hånd lod spænde for Vognen og med den 14-årige Adam kørte den lange Vej til Aalborg. Drengen var jublende glad, skønt Rejsen tog 3 Dage. Om Rejsen fortæller han, at han for første Gang i sit Liv kom til en lille Skov (Bratskov) og at Synet af den gjorde ham „vild af Glæde“.

Aalborg Skole stod den Gang under Rektor EM. TAUBER, en stilsfærdig, man højtbegavet Lærer, der havde bragt sin Skole Ry som en af de bedste i Landet. Skolen omfattede 4 Klasser, hver delt i to Afdelinger, og Skoletiden var fra Kl. 8-12 og 2-5. Rektor ledede selv Optagelsesprøven, hvorved Adam Fabricius optoges i 2den Klasses øverste Afdeling, men han var også den eneste af Drengene fra Thy, der slap igennem denne Skærsild. Så vendte hans Moder hjem, og i de næste 5 Aar sad Drengen ganske alene i den fremmede By. Kun i de store Ferier, Jul og Sommer kom han hjem til Sjøring. Arbejdet på Skolen var, især i Begyndelsen, meget anstrengende, navnlig i Latin og Græsk, fra 3dje Klasse begyndte Disciplene desuden med Hebraisk, fordi de allerfleste af dem var bestemte for den theologiske Vej. Adam var en flittig Elev, der fulgte godt med, og Rektor var ham altid „en trofast Ven og Raadgiver“. De øvrige Lærere var mindre betydelige, og Billedet af dem minder nærmest om Blichers Skildring i Novellen „Juleferierne“. Der vil derfor ikke være Grund til her at gå ind på de enkelte Lærere. De var ofte Originaler, som så mange af Datidens Latinskolelærere, navnlig gjaldt det om Islænderen BJARNE JOHNSEN.

Adam Fabricius har sikkert udviklet sig betydeligt i Løbet af de Aar, han gik i Aalborgs latinske Skole. Han var et Friluftsmenneske, der i Aalborg lærte at tumle sig lige frit på Land og i Vand; Disciplene i Skolen øvede sig ved at svømme over Limfjorden til Nørre Sundby og tilbage igen. Adam blev da også lige til sin Alderdom en regulær „Vandhund“. I Skolen var han vellidt af Lærere og Kammerater, og det er karakteristisk for hans Sind, at når han så en yngre Discipel blive plaget og mishandlet af en ældre, skred han ind og satte med sine Næver Sagen paa rette Plads. Da han endelig skulde forlade Aalborg

for at rejse til København, fandt han den sidste Aften ved sin Hjemkomst på sin Trappe en lille Dreng ventende, der vilde takke ham til Afsked, fordi Adam altid havde taget sig af ham over for ældre Kammerater. Iøvrigt optog Skolearbejdet hele hans Tid, og vi hører derfor ikke meget om Livet i Aalborg i 1830'erne. Som et Vidnesbyrd om, hvor lille og provinsiel Byen var, fortæller han, at man almindeligt tømte Affald ud på Gaden, og at han en Morgen kom galt af Sted ved at hælde sit Vandfad i Hovedet på en ung Pige, der var på Morgenindkøb, og at han fik meget Besvær med at stille hende til Freds.

I 1841 var den lange Skolegang til Ende, og Adam Fabricius kunde forberede sig på Studentereksamen, der den Gang aflagdes ved Universitetet i København. Men en Rejse fra Aalborg til Hovedstaden var ikke så lige en Sag som i vore Dage. Den foregik i Paketbaad, Sejlskib, som p. g. a. Modvind undertiden behøvede 14 Dage til Turen. Adam var dog heldigere, Rejsen for ham tog kun 2 Dage. Så gik han fra Toldboden op til Vestergade, hvor der skriftligt var lejet ham Logis i en Baggaard uden synderlig Lys eller Luft. Den beskedne Betaling herfor var 5 Rdr., mdl. I de følgende Dage klarede han – som den eneste Student fra Thy – Studentereksamen med et smukt Resultat, hvorpå han måtte begynde på den meget omfattende „Anden Eksamen“, (hvoraf vi nu kun har en sørgelig Levning tilbage i den bekendte „Filosofikum“). Der aflagdes et Aar efter Eksamen Artium. Først da kunde Adam tage fat på sit egentlige Embedsstudium. Helst havde han valgt Historie til sit Levebrød, men der fandtes ved Universitetet ingen Embedseksamen i dette Fag. Ganske vist indgik Historie i den lange Række Emner, som omfattedes af den uhyrlige „Store Philologicium“, men få Studenter vovede sig på denne monstrøse Prøve, der sjældent indbragte sine Dyrkere mere end Karakteren „haud secund“ eller måske endog kun „non“. De fleste Studenter valgte derfor Theologien, og Adam Fabricius valgte som de, navnlig – fordi Kirkehistorien betød så meget heri, og til Kirkehistorien følte han sig virkelig draget.

MARTENSEN blev Fabricius' Hovedprofessor, hvis Forelæsninger han intensivt fulgte; de andre Universitetslærere betød langt mindre for ham, selv den berømte H. N. CLAUSEN. Clausen forekom ham i Tilbagegang og mest optaget af Politik. Dog gør han en Undtagelse med Clausens Skriveøvelser, der var meget udviklende for Studenterne.

Livet i København blev for Adam Fabricius nødvendigvis meget enkelt og sparsommeligt. Hver Måned modtog han hjemmefra 7 Rdr. ligesom man besørgede hans Vask; en Gang om Aaret, ved Efterårs-

tid, ankom en stor Kasse, fyldt med Smør, Ost, røgede Faarelaar, Pølse o.l. I sit Logis fik han daglig en Kop Morgenthe uden Sukker og Fløde, og en sjællandsk Bonde bragte ham i Ny og Næ et Rugbrød med de Ord: „Her bringer jeg Herren et Levebrød“. Dette magre Eksistensgrundlag måtte han selv supplere ved Undervisning og Oversættelser fra fremmede Blade til københavnske Aviser. Men begge Dele var så dårligt betalte, at han ikke havde Råd til at være Medlem af Studenterforeninger o.l. Alligevel fik han læst en hel Del Literatur foruden de theologiske Lærebøger i disse Aar, formodentlig ved Laan. Det var navnlig svensk Historie og Æstetik, der fængslede ham. Vi er jo i den skandinaviske Studenterbevægelses Foraar.

Liberalisme og Skandinavisme var Tidens Løsen indenfor den akademiske Stand. I den strenge Vinter 1844-1845, da Sundet var tillagt og man kunde trave over til Skaane, gik Adam Fabricius med en Kammerat derover. Turen var ikke farefri, da det undervejs blev Snefog og Isen truede med at bryde op; men de to Vovehalse blev reddede ved pludselig uventet at stå på Saltholm, og den følgende Dag kunde Færden fortsættes uden Fare i smukt Vejr. Formålet ved Udflugten var naturligvis at drikke Brorskål med „Brødrene i Lund“. Nogle Måneder senere kunde Adam gøre Gengæld ved at indbyde liggende Gæster under det nordiske Studentermøde i København i Sommeren 1845. Han skildrer i sin Dagbog med Begejstring Mødet og dets Talere („En Tale som Lehmanns (Ridehustalen) har jeg aldrig hørt“), men han oplyser også, at der flød Strømme af Champagne under Mødet. Fra nu af havde Studenterne altid en Vagt på Toldboden for straks at få fat i svenske Studenter, der kom til København.

Fra nu af var Adam Fabricius en svoren Tilhænger af Skandinavismen, navnlig var hans Kærlighed til Sverige dyb og ægte.

I 1846 deltog han i det af Digteren J. L. Heiberg fremkaldte Tog til Hven for at fejre Mindet om Tycho Brahe i 300 Aaret efter hans Fødsel. Men navnlig benyttede han Lejligheden det følgende Aar 1847, da han, efter at have besørget Embedseksamen i Theologi med et smukt Resultat (l.), var arbejdsløs, til i Sommeren at foretage en flere Måneder lang Rejse gennem Sverige, navnlig Värmland og Dalarne. Her studerede han svensk Historie og Folkeliv og stiftede personligt Bekendtskab med flere tremtrædende Personligheder (Biskop ÅGARDH, Bispinde TEGNÉR, P. SÄVE o.fl.). Den utrolige Venlighed og Gæstfrihed, som han her var Genstand for, blev bestemmende for ham hele Livet.

Men 1840erne var ikke alene Skandinavismens Tid for Studenterne; de var også den nationale Vækkelses Tid, således at det slesvigske Spørgsmål kom på Dagsordenen, og de politisk liberale blev national-liberale. Adam Fabricius deltog i Skamlingsbankemødet 1845, og den unge Bonde LAUR. SKAU vakte ved sin Tale en lignende Begejstring hos ham, som Orla Lehmann havde gjort ved sin Ridehustale. Senere omgikkes han også med den Tanke, at søge Embede i Sønderjylland, og ansøgte både om Lærerstilling ved Flensborg lærde Skole og om Præstekald.

Men hans Hovedinteresse er og bliver Historie. Hans økonomiske Forhold må have bedret sig i Løbet af Studenterårene, for han kunde købe en Del Bøger, og ved Siden af sine Pligtforelæsninger gæstede han også de historiske Professorers, navnlig Fynboen N. M. PETERSENS, der forelæste over Danmarks Oldtidshistorie og Folketro. En Dag opsøgte han denne Universitetslærer i hans Bolig i Ll. Kirkestræde for at bede om Oplysning om et Punkt i Forelæsningerne, som han ikke rigtigt havde forstået. Han fik en så venlig Modtagelse hos denne kundskabsrige og elskværdige Lærde, at han ved Afskeden blev budt ind i hans Familiekreds (Petersen holdt hver Fredag åbent Hus) og opfordredes til at komme igen, når han havde Lyst. Fra nu af stod N. M. Petersens Hus åbent for Adam Fabricius, og det vedblev hermed, så ofte han senere i 1850erne kom til København. Her traf Adam ikke blot sammen med hjemlige Lærde, som Prof. C. F. ALLEN, men også med udenlandske Videnskabsmænd, og denne Omgang har åbenbart virket stærkt udviklende på ham. Et Vidnesbyrd herom er den lille, historisk-arkæologiske Afhandling om „Sjørring Volde“, hans Barndoms Kærlighed, som han efter Embedseksamen 1847 fik optaget i Antiquarisk Tidsskrift“, Oldskriftselskabets Publikation.

Efter Embedseksamen var det derfor Adam Fabricius' hedeste Ønske at kunne blive i København og uddanne sig videre som historisk Forsker. Han havde Løfte om Bolig på Borchs Kollegium og om en Lærerstilling; de fremragende Historikere herhjemme som ALLEN, WERLAUFF, VELSCHOW, WORSAAE og N. M. PETERSEN viste ved deres anbefalinger i de følgende Aar, at de var ham velsindede og ventede sig noget af ham. Hvis han opfyldte disse Forventninger, syntes en smuk videnskabelig Løbebane ham sikker. Men en Betingelse herfor var, at han kunde blive i København, thi alene her i Danmark, med Adgang til Biblioteker og Arkiver, syntes det muligt at drive Videnskab. Men Adams Håb brast. Hans Fader var over 75 År og i Tilbagegang, ved hans Bortgang vilde hans Moder komme til at leve i usle Kår

oven i Købet med flere uforsørgede Børn. Sønnens Pligt til eventuelt at sørge for Moder og Søstre blev afgørende for ham. Efter sin Faders Ønske tog Adam en Stilling som Huslærer hos en Slægtning, der var Præst i Thy, og et År senere, da hans Fader imens var død, fik han efter Ansøgning Stillingen som Adjunkt i Historie og Fransk ved Aarhus' Kathedralskole. Den var kun beskedent lønnet, så da han efter nogle Års Forløb tog sin Moder og yngste Søster i Huset, måtte Familiens Økonomi rettes op ved at han tog nogle Skoleelever som Pensionærer.

Jeg har tidligere i en Artikel i „Østjysk Hjemstavn“ 1961 skildret Adam Fabricius' ti-årige Virksomhed i Aarhus, der måske kan betegnes som hans lykkeligste Tid, fordi han her stod i en Gerning, der fuldkomment svarede til hans Evner. Han var en fremragende Lærer, der forstod at holde god Orden blandt sine Elever, og samtidigt at fængsle deres Interesse; han var meget aktiv og holdt bl. a. historiske Aftenforedrag for Borgerskabet i Kathedralskolens Festsal, og han benyttede Skoleferierne dels til Strejftog til de historiske Mindesmærker i Himmelbjergsegnen, Kalø, Hald, Bjørnsholm, dels til Rejser til København for at gæste sine historiske Forbindelser og supplere sin videnskabelige Bogbestand.

2.

Det var på dette Tidspunkt, den afgørende Begivenhed fandt Sted i hans Liv, som han selv skildrer med følgende Ord i sin Selvbiografi under Året 1852.

„Jeg blev meget overrasket ved, at en Mand mødte hos mig, der fremstillede sig som Typograf AAGAARD af Etablissementet Kittendorf og Aagaard og opfordrede mig til at udarbejde Teksten til en større „Illustreret Danmarkshistorie for Folket“. Firmaet havde nylig udgivet „Felttogene 1848, 1849 og 1850, illustreret med Tekst af VILHELM HOLST, der havde vundet meget stor Udbredelse, og derfor tænkt på Udgivelsen af dette ny Værk. Efter at have rådført sig med Wegener, Worsaae og Allen henvendte de sig til mig. Jeg følte fuldt ud Vanskelighederne ved min Fraværelse fra København og de mangfoldige Hjælpe-midler, Hovedstaden frembød. Men det var jo et meget fristende Tilbud, thi det er jo meget usædvanligt, at en yngre Forfatter opfordres til et større Arbejde. Jeg udførte det da i de næste tre År, så godt jeg kunde. Ofte har jeg, efter at have arbejdet indtil Kl. 3 om Natten, vandret ned i Aarhus Havn og over Landgangsbroen i Bælgmørke over på Postdampskibet for at stikke Manuskript og Korrektur i Postkassen,

thi Dampskibet afgik Kl. 6 Morgen til Korsør. Vandringen var ikke uden Fare, thi der var ingen levende Sjæl vågen om Bord, dersom jeg i Mørket ved Uheld var falden i Vandet.

Bogen er udkommet i tre større Oplag. Det er senere blevet mig fortalt, at Digteren JOHAN LUDVIG HEIBERG subskriberede på et større Antal Eksemplarer – så vidt mindes 20 – og uddelte dem blandt sine bekendte“.

Når Adam Fabricius påtog sig at skrive en „Danmarks Historie for Folket“, d.v.s. en Historie, der vendte sig til alle Klasser og Lag i Folket, lå der heri, at den måtte være holdt i et overskueligt Omfang og skrevet i en let læselig Form. Fortællingen er den mest folkelige Fremstillingsform – det viser allerede Herodot snart 2500 Aar gamle Værk – og Fortællingen handler om Begivenheder af almen Interesse, hvis Udvikling har en dramatisk Karakter. Omfanget må også være overkommeligt for Forfatteren, da Læseren kan forlange, at Værket skal være båret af et Helhedssyn, så at Fortællingen fører til et bestemt Mål. Der burde altså være Forskel på populære og folkelige Historier. De første kan være omfattende af Størrelse, hvis de har mange Forfattere, af hvilke så til Gengæld den ene taler i Øst, og den anden i Vest; de har deres Fortrin i at rumme store og objektive Kundskabsmasser, men læses ikke så meget på langs, som de opsøges for at benyttes håndbogsmæssigt. Begge Fremstillingsformer har deres Eksistensberettigelse; „Lærkesang og Klokkeklang de kan godt forliges“, men den folkelige Historieskrivning synes i Nutiden hendøende, og A. D. Jørgensen var vel nok dens sidste Repræsentant.

Det har sin Interesse at sammenligne Fabricius' Danmarks-historie med en Forgænger, der begyndte at udkomme forud for hans, nemlig Ludv. Chr. Müllers „Danmarks Historie“ hvis to første Dele, udkom 1836–37, men som kun nåede til Kong Abels Død 1252. Først efter at Fabricius' Historie var helt udkommet, fortsatte Müller med sin 3dje–5te Del, men han standsede endeligt ved Reformationen og nåede aldrig videre.

LUDV. CHR. MÜLLER var Præst af den grundtvigske Retning, Fabricius' Forgænger som Seminarieforstander i Ranum, og før den Tid Præst og Seminarieforstander i Snedsted i Thy. Den „højt dannede og højst elskværdige“ Nabo til Familien i Sjøring havde tilbudt Adam Adgang til sit store Bibliotek og senere ønsket at knytte ham til Ranum som Lærer. Forholdet mellem de to Mænd var altså det bedst mulige.

¹ Hertil kom 1913–15 en fjerde Udgave, besørget af Knud Fabricius.

Men de to Mænds Fremgangsmåde som Forfattere var ingenlunde den samme.

Müller satte det som sit Mål at „forlade Studerekamret“ og uden lærde Anmærkninger i et Sprog, der var beriget med folkelige Ord og Udtryk, at genfortælle Saxo og Snorre for „Folket“. Men, han lovede samtidig, „at meddele de sikreste Efterretninger, jeg kunde finde, og derfor altid holde mig til de pålideligste Forfattere, det vil sige, til dem, der levede nærmest ved Begivenhederne og kunde vide bedst Besked“. Man spørger sig selv, hvorledes dette fortræffelige Princip kan forenes med en Praksis, der fører til helt andre Resultater. Müller begynder sin „Danmarks Historie“ med at skildre Asernes Oplevelser i Asgaard øst for Donfloden i Rusland (på Grundlag af Snorre) og efter at have ofret 57 Sider herpå, at fortsætte med at genfortælle Saxo's Beretninger om de danske Sagnkonger på ikke mindre end 300 Sider. Dette er ikke „Historie“ men „Historier“, ganske vist ypperligt genfortalt, om end i en meget bred Form.

Müllers Løfte, at holde sig til de Forfattere, som levede nærmest ved Begivenhederne og kunde vide bedst Besked“, opfyldtes også på en mærkelig Måde, da han kom til den historiske Tid, altså ca. 800. Som Eksempel kan anføres Müllers Skildring af Oprøret mod Knud d. Hellige og dennes Død i St. Albans Kirke i Odense. Til Grund for sin Fortælling lægger han Knytlingesaga, der er mere end 100 År yngre end Begivenheden, og hans skyder Ælnoths Beretning, der er forfattet før 1124 (for ikke at tale om det endnu ældre hagiografiske Skrift „Passio St. Kanuti Regis et Martyris“ til Side for Sagaens romantiske Fortællinger. Motivet hertil kan næppe være noget andet, end at Knytlinga egnede sig meget bedre til Genfortælling, og Genfortælling var jo L. Chr. Müllers Hovedmål. Man ser da også, hvor ilde tilpas han føler sig, da han kommer til det Punkt, hvor Saxo og Knytlinga standser deres Beretninger, thi – som han selv siger – „de gav mig dog ordentlig Besked, det vil sige, de afbildede virkelig de Begivenheder, de fortalte“. Nu stod han i Stedet over for Kildeskrifter, der, som han sagde, „saa ligere ud som Regnskabsbøger end som Krøniker“. Det er altså Senmiddelalderens Årbøger, som får denne nedsettende Omtale. Müller peger på Vanskeligheden ved „at samle en Fortælling af tørre Brudstykker“ i Sammenligning med „at benytte en levende Skildring“. Men han trøster sine Læsere med, at „jeg skal gøre Pinen kort“. Ludv. Chr. Müllers „Danmarks Historie“

¹ Om Ælnoth og Knytlinga se Hans Olrik i H. T. 6. R. IV.

² Forord til Bd. I.

kan i Virkeligheden snarere kaldes en Krønike end en Historie; den er en Række velskrevne Fortællinger, men uden at nogen Udvikling og Mål for Fortællingen påpeges. De blev meget populære i visse, særlig grundtvigske folkelige Kredse. Men almindelig Folkeyndest vandt de ikke, vel navnlig p. G. a. deres urimelige Bredde og Snakkesalighed. For Adam Fabricius fik Müllers Værk – trods deres indbyrdes gode Forhold – ingen påviselig Betydning. Dette skyldtes formentlig deres forskellige åndelige Præg. Müller var 16 År ældre end Fabricius og tilhørte fuldstændig Frederik VI's Tid (bryder således helt Staven over Bøndernes Oprør mod Knud den Hellige); Fabricius var som her påvist derimod stærkt grebet af Fyrrernes nationalliberale og skandinaviske Bevægelser; han var desuden Mynsters og Martensens Mand, mens Müller gennem Lindberg var kommet i et nøje forhold til Grundtvig.

Fabricius' „Danmarks Historie for Folket“ var den første, der vendte sig til alle Stænder og Klasser af Befolkningen, i hvert fald den første siden Holbergs Tid. Man spørger sig selv om, hvorledes en ung Adjunkt i en Provinsby kunde gennemføre dette med Held. Svaret må blive, at Forfatteren var så heldig at leve i en Tid, da der, Tak være „gode Tider“ og en liberal og national Vækkelse, var en stærk Grøde i dansk historisk Forskning. I 30erne og 40erne udkom Allens og Dahlmanss Danmarkshistorier, – den sidste på Tysk, – endvidere Worsaaes „Danmarks Oldtid, oplyst ved Oldsager og Gravhøje“; N. M. Petersens „Danmarks Historie i Hedenold“; Fr. Hammerichs „Danmark i Valdemarernes Tid“; Velschows Saxo-udgave; for ikke at tale om en Mængde Monografier, lige fra Wegeners „Carl den Danske“ til C. Paludan-Müllers Disputats om Kalmarunionen. Som man ser, er Emnerne for disse Skrifter overvejende hentede fra Middelalderen; inden for denne var ganske vist Kirkens Historie endnu ikke særlig studeret.

For første Gang i et historisk Værk har i denne Danmarkshistorie Arkæologien fået en Hædersplads som Hjælpevidenskab. „Oldnordisk Museum“, (som Nationalmuseets Danske Afdeling den Gang hed), åbner Læseren Adgang til sine rige Skatte; Worsaae er den kyndige Fører inden for denne nye Videnskab, og på ham bygger Bogens Indledning. For Oldtidshistorien er N. M. Petersen ellers den store Vejleder, både når det drejer sig om Gudelære, Heltesagn og Landets indre Tilstand. Men fra den historiske Tids Begyndelse følger Forfatteren Allens „Håndbog i Fædrelandets Historie“, dog således at Skildringerne af de historiske Begivenheder udvides meget stærkt ved

Lån fra Originalkilderne og den moderne historiske Forskning. De mange spredte kulturhistoriske Afsnit hos Allen samles til større Enheder hos Fabricius, hvorved han opnår at give et samlet Indtryk af hele Folkets Tilstand. Saxos Begivenhedsskildringer og Folkeviserne f. eks. om Dronning Dagmar, Marsk Stig og Niels Ebbesen, samt Billeder og Planer af Steder som Sjøring, Hald, Gurre og Kalundborg; dette var altsammen folkeligt Stof, som passede godt ind i den folkelige Ramme. Fra og med Kalmarunionen 1397 begynder et nyt Kildestof at gøre sig gældende, nemlig det svenske, som Fabricius navnlig havde lært at kende under sin Rejse gennem Sverige 1847. Hovedforfatteren her var ANDERS FRYXELL, hvis „Berättelser ur Fäderneslandets Historia“ gennem et Århundrede i sit Hjemland var den mest elskede Historiebog. Hvor Danmarks Historie faldt sammen med Sveriges, påvirkede den Fabricius' Fremstilling stærkt, lige fra Engelbrekt og Gustav Vasa til Karl Gustavs Tog over Isen til dennes Belejring af København.

Men for de øvrige Dele af Bogen vedblev Allen at være Forfatterens Ledestjerne; dennes nye, vellivlige Syn på Christian II har heller ikke undladt at påvirke Fabricius. Dog foretrækker han i sin Skildring af Grevefejden at bygge på C. Paludan-Müller, af hvem han alle Dage var en stor Beundrer; Skildringerne af Christian IV.s Ungdom og af Korfits Ulfeld bygger på Molbechs Afhandlinger i Hist. Tidsskrift, og Københavns Belejring – foruden på Fryxell – på Nyerups gamle „Efterretninger om Kong Frederik den Tredje“. Ja, selv en så gammel Klassiker fra d. 18. Århundrede som Mallings „Store og gode Handlinger“ tappes flittigt for „gode Historier“ om Niels Juel, Huitfeldt og Tordenskjold. Også Tyge Brahe, Griffenfeld og Holberg får deres Levnedsløb fortalte.

Så meget om de Sten, hvoraf Adam Fabricius har rejst sin Bygning. Men hvorledes gik han frem som Bygmester? Som allerede nævnt, var den folkelige Forfatters Hovedopgave at fortælle om Begivenheder og Menneskeskæbner. At nedskrive de historiske Fortællinger lå ikke så fjernt fra den Gerning, Forfatteren hidtil havde øvet: At foredrage Historien på en levende Måde for en videbegærlig Ungdom.

Fabricius havde Lykken med sig. Det viste sig, at han kunde skrive så fængslende, at han rev Læserne med sig; han oplevede Beretningerne med Skildringer af de Steder, hvor Begivenhederne foregik og med Stednavnenes Vidnesbyrd; han skrev et friskt og ukunstlet Sprog; endelig fældede han rolige og velafvejede Domme over de

handlende Personligheder. Kritisk og samvittighedsfuld brugte han det Stof, hans Forgængere bød ham. Selv om den politiske Historie for ham, som for Datidens Historikere, var Hovedsagen, viste han også Kulturhistorien Opmærksomhed, navnlig dens ældre Dele.

Til Værkets Folkeyndest bidrog i ikke ringe Grad det for sin Tid pragtfulde Udstyr, som Forlaget havde ofret derpå.

Navnlig havde Kunstneren LORENS FRØLICH tegnet en Række Billeder af Sagntidens Helte: Skjold binder Bjørnen; Rolf Krake springer over Ilden i Adils Hal; Hagbard og Signe; Regnar Lodbrog o. fl. Selv om CONSTANTIN HANSENS Billeder af de nordiske Guder vel nok stemte bedst overens med Datidens Smag, var det Frølichs, der i Længden hævdede Førstepladsen inden for dansk Kunst, og som bevarede deres Folkeyndest til sene Tider. For mange er Fabricius' Danmarkshistorie nu kun kendt som det Sted, hvor disse Tegninger første Gang så Lyset.

Værket har endelig den særlige Interesse at være den første Danmarkshistorie, hvori et skandinavisk Helhedssyn er lagt til Grund. Den første Del behandler Rigets Opgangstid, der kulminerer med Kalmarunionen 1397; den anden Del Nedgangstiden, Tiden siden da. Svenske Konger, som Gustav Vasa og Gustav Adolf, behandles med samme Sympati som danske. Noget lignende gælder om norske Konger, som Olav Trygvason og hans sidste Kamp ved Svold. Dette skandinaviske Syn forbinder sig med en liberal Samfundsopfattelse, der bygger Bro over Kløfter mellem Landets Opgangstid og dets Tilbagegang. Dette ses allerede af Forordet: „Det er ikke vidtstrakte Erobringer eller glimrende Herredømmer, der gør et Rige mægtigt og et Folk stærkt. Desuden er forfængelig Glans det, der mindst passer for det jævne danske Sind. Det trives bedst i Fredens Sysler og finder sin Tilfredsstillelse i en stille, fordringsløs Virksomhed“.

Endelig lyder den nationale Tone i Værkets Slutningsord:

„Vi har levet i en skøn Tid (d.v.s. Treårskrigen), fuld af opofrende Fædrelandskjærlighed . . . Slesvig blev desværre ej vundet heelt og holdent, skjøndt haarde Kampe er kæmpede. Kampe staae tilbage, men de skulle – det haabe vi – finde os, ligesom Forfædrene, stedse beredte, naar vi ere besjælede af Fædrelandskjærlighed og sammenknyttede ved Enigheds stærke Baand“.

Den „Lykkefølelse“, som ifølge A. D. Jørgensen præger Datiden, møder man således også i Fabricius' Danmarkshistorie. Om Værkets Succes er der heller ingen Tvivl. Danmarkshistorien blev den Kilde, hvoraf store Dele af vor Befolkning øste sin Viden om Fædrelandets

Skæbne gennem Tiderne. Endnu henimod Århundredets Slutning kunde Politikeren HARALD HOLM, da man i Finansudvalget drøftede Indstillingen af Fabricius til en årlig Hædersgave, anbefale dette med de Ord: „Det er af ham, vi har lært den Historie, vi kan“.

3.

Under Udarbejdelsen af et populært Værk vil Forfatteren ofte gribes af en Trang til at komme i Lag med et selvstændigt Arbejde, hvor han ikke skal nøjes med at bygge på andres Viden, men kan søge helt ind til Kildestoffet i ubearbejdet Skikkelse. To Impulser i denne Retning havde mødt Adam Fabricius, mens han skrev på Danmarks-historien; den ene hans Ven N. M. Petersens Oversættelse af Franskmanden Deppings „Normannernes Søtog til Frankrig“; den anden Worsaaes „Minder om de Danske og Normændene i England, Skotland og Irland“. De vakte hos Fabricius en stærk Trang til at gøre en lignende Indsats som Worsaaes, men på fransk og spansk Grund. Men Sporene af de danskes Færd i Vikingetiden i Sydvesteuropa måtte søges på selve Skuepladsen, thi kun der kunde man vente at finde Aktstykker, der indeholdt Sproglevn og Stednavne. Fabricius havde jo også interesseret sig for Sprogets og Stednavnenes historiske Vidnesbyrd i selve Danmark gennem mange År.

Uden større Vanskelighed opnåede Fabricius Tjenesteledighed fra Skolen i Aarhus i to År, fra Sommeren 1855 at regne, men han måtte foretage dette Studieophold i Udlandet på egen Regning. Honoraret for Danmarkshistorien kom ham her meget vel tilpas, men strøg også med til sidste Skilling. Ganske vist modtog han Løfte fra den elskværdige Kultusminister C. C. HALL om Statsunderstøttelse til Rejsen; („har vi sendt Dem ud, må vi jo også se at få Dem hjem“); – men det gik med Opfyldelsen af dette Løfte, som det plejede at gå med Halls Løfter. De længste Ophold under Rejsen gjordes i Frankrig og Spanien; det første Sted navnlig i Paris, hvor Fabricius sluttede Venskab med den berømte Historieforsker LEOPOLD DELISLE, der atter indførte ham hos den gamle Lokalhistoriker AUGUSTE PREVÔT. På dennes Herregård i Normandiet var Adam Fabricius Gæst i længere Tid og indsamlede under stadige Drøftelser med Ejeren et stort Kildestof, navnlig fra de gamle Kloster-Kapitularier (Klosterbrevbøger). Desuden gennemstrefede han det nordfranske Landskab på kryds og tværs og hjembragte en rig Høst af danske Levn i Sprog, Stednavne og Traditioner. Tilsvarende tilbragte han Vinteren 1856–

57 i Spanien, hvor han, navnlig i Madrid, studerede Vikingernes Tog og Kampe med Araberne (Maurerne), der på den Tid var Spaniens Herrer, samt Nordboernes senere Pilgrimsfærder til det kristne Spanien. Denne flerårige Rejse blev af varig Betydning for Fabricius, ikke blot ved at udvide hans Sprogkundskaber, men også ved at give ham en videre Horisont og større Skarpsindighed. Han havde desuden i sin Bagage et stort og mangeartet historisk Stof, så at han ikke behøvede at frygte for Arbejdsløshed i lange Tider. Det er karakteristisk, at hans Hovedværk først fremkom, da han var pensioneret og forlængst havde passeret „Støvets År“. („Danske Minder i Normandiet“ (1897)).

I Eftersommeren 1857 var Adam Fabricius atter hjemme i Aarhus og genoptog Undervisningen ved Katedralskolen. Hans Stilling i Byen var godt befæstet, og han glædede sig ved sin Virksomhed. Men økonomiske Vanskeligheder begyndte at lade sig mærke. Lønnen var så ringe, at det ikke var muligt for en Adjunkt at leve alene af sin Gage, han være så velanset som helst. Allerede før hans Rejse til Udlandet, havde D. G. MONRAD, der da var Overskole-direktør, haft sin Opmærksomhed rettet på ham med Henblik på en Stilling som Seminarieforstander. På Grund af hans omflakkende Liv i Udlandet, blev dette først til Alvor 1859, da Ranum Seminarium, der var forbundet med Kaldet som Præst i Bjørnsholm og Malle Sogne, blev ledig. Biskop BRAMMER og Rektor BLACHE anbefalede Fabricius varmt, så at han uden Vanskeligheder opnåede Udnævnelsen. Hermed var hans Virksomhed i Aarhus til Ende. Men hermed endte også et af de lykkeligste Afsnit af hans Liv.

Adam Fabricius' Udnævnelse til Seminarieforstander i Ranum betød en stor Forbedring af hans økonomiske Kår. Reguleringssummen for Præsteembedet var 1136 Rdlr. og Forstanderlønnen 400 Rdlr. Desuden modtog han 700 Rdlr. som Tilskud til at holde en personel Kapellan, da hans Forgængere ikke havde kunnet udholde den Byrde at forene et pædagogisk og et gejstligt Embede i samme Person. Det var altså næsten en Fordobling af Lønnen som Adjunkt i Aarhus. Adam Fabricius gik da også med Iver ind i sin nye Gerning, navnlig ved Seminariet; ved sine to Kirker (i Bjørnsholm og Malle) kunde han vente at blive aflastet ved sin Kapellan Kirkeby, der af Biskop Laub betegnes som en ung Mand med „Dygtighed, christelig Alvor og Nidkjerhed“. Ved Seminariet var der da også nok at gøre for Forstanderen. Den Undervisningsform i 3 Klasser, som har bestået til

vore Dage, gennemførtes i disse År, og Tilstrømningen af Elever var meget stærk, hvilket vidner om den Anseelse, Seminariet nød. Alt tyder på, at Fabricius' Begyndelse som Forstander var afgjort vellykket. Men det skulde ikke vare længe.

Vanskelighederne begyndte med Kapellanen. Kapellan Kirkeby viste sig ikke blot at være en velbegavet¹⁾ og ivrig Præst af den grundtvigske Retning, men også (efter Fabricius Opfattelse) i Besiddelse af en stærk Selvfølelse, der ofte lod ham optræde trodsigt og selvrådigt. Han kunde efter Fabricius' Mening ikke tåle nogen ved Siden af sig, og vilde derfor udelukke Præsten fra Kirkebøgerne og hindre ham i at deltage i de kirkelige Forretninger. Sin Selvrådighed viste han ved at nægte at prædike i Fasten og ved ofte uden Tilladelse (Kapellanen var jo nøje knyttet til Præsteembedet) at rejse bort endog i flere Måneder, ja uden at sige et Ord derom til Præsten. Særlig illoyalt var det, efter Præstens Mening, at han søgte at skaffe sig Indflydelse på Seminaristerne, hvilket for de pågældende Elevers Vedkommende havde ført til Ligegyldighed mod Seminariets Lærere og Undervisning. Den endelige Krise indtraf i Begyndelsen af 1862, da Kirkeby, som han selv erklærede: „for sin Samvittigheds Skyld“ nægtede at vie en fraskilt Kone, der ønskede at indgå nyt Ægteskab, og da Fabricius vægrede sig ved selv at foretage Vielsen „for ikke at svække sin Stilling i Menigheden og blive et Skærnbræt for Kirkeby“.

Sagen gik gennem Provst og Biskop lige til Ministeriet og blev ikke nogen ubetinget Sejr for Adam Fabricius. Alle tre Instanser var vel enige om, at Kapellanen havde Hovedskylden i „det uhyggelige Forhold“ som var opstået mellem ham og hans Præst, og at man burde gribe Kirkebys eget Ønske, om selv at søge sin Afsked. Men Biskop Laub i Viborg misbilligede, at Adam Fabricius havde påtegnet og fremsendt Klagen over Kapellanen, uden at give ham Lejlighed til at tilføje sin Forklaring“ (altså uden at høre ham) og – særligt – at han havde føjet sin Vægning ved at vie det dubiøse Par til Kapellanens, da Kirkeby ikke var ansat på „eget An- og Tilsvar“. Han mente over Hovedet, at „Sognepræst Fabricius må bære en Deel af Skylden for det Forhold, der nu finder Sted mellem ham og hans Kapellan“. Resultatet blev, at Ministeriet billigede Bispens Forslag om at tildele hver af de modsatte Parter sin Misbilligelse af deres Handlemåde, dog for Fabricius' Vedkommende med Pålæg om at foretage den omstridte Vielse, mens Ministeriet for Kirkebys nøjedes med at udtale

¹ I en senere Indstilling (1870) af Provst Høeg-Guldberg kaldes han endog: En meget mere end almindelig *velbegavet* og nidkjær Præst.

det Håb, at han vilde følge sin Hensigt og søge sin Afsked. Dette Håb gik virkelig i Opfyldelse, sikkert til Fabricius' Tilfredshed.

Det synes, som om Kapellan Kirkebys Virksomhed ikke har vakt udelte Sympati i Bjørnsholm og Malle Menigheder. Når det senere i hans Liv udtales, at hans Betydning navnlig lå som „Opvækkelsesprædikant af den såkaldte „kirkelige Retning“ er det troligt, at dette allerede var Tilfældet i hans første Stilling som Kapellan, og at det også var herved, han fik Indflydelse på visse Seminarister. At hans hyppige Fraværelse fra sit Embede på den anden Side havde vakt Misfornøjelse inden for Menigheden, fordi han derved forsømte Konfirmandundervisningen så at der – som Fabricius' meddeler – endogså havde været Tale om at indsende Klage over ham, lyder meget troligt. Selv om han har foretaget disse Rejser for at holde opbyggende Møder i andre Sogne, har det næppe undskyldt hans Embedsforsømmelser i hans egne Menigheders Øjne.

Om Fabricius efter Kirkebys Afgang i 1862 har fået en ny personel Kapellan, kan ikke oplyses, men han siger, at han var uden en sådan Kapellan i de sidste 1 1/2 År før sin egen Afgang. Da denne fandt Sted i April 1864, har han muligvis hele Tiden været alene om at bestride de to Præsteembeder foruden Forstanderstillingen med dens Undervisningspligt (24 Timer om Ugen). Det var denne enorme Byrde, som havde tvunget begge hans Forgængere (LUDV. CHR. MÜLLER og A. P. LUNDDAHL) til at give tabt, og det gik ikke Adam Fabricius bedre. Det store Arbejde førte snart til Overanstrengelse, og Overanstrengelsen til nedbrudt Kraft. Forøvrigt foreligger der ikke fra 1862–1864 sådanne Oplysninger om Forholdene ved Seminariet, at vi kan se, om hans nedbrudte Sundhedstilstand medførte sådanne Forsømmelser af hans Embedspligter, at de måtte vække Kritik. Noget må der imidlertid være hændet, thi da han på Dybbøldagen (18/4 1864) af Ministeriet indstilledes til det lille Præsteembede på Drejø syd for Fyn, peges der heri ganske vist på hans gode Eksaminer, men anføres som Hovedgrunden „at han ikke er skikket til at være Seminarieforstander, og (at) det er efter en Opfordring, som Ministeriet derfor underhånden har ladet udgåe til ham om at søge Forflyttelse fra dette vigtige Embede“. Dette kan synes hårde Ord om en Mand, på hvis Skuldre man selv havde lagt en så urimelig Byrde. Først 1895 lykkedes det i Ranum at få Forstanderembedet skilt fra Embedet som Sognepræst, skønt Umuligheden af deres Forening var dokumenteret en Menneskealder tidligere.

Ranum var blevet Nederlaget i Adam Fabricius' Liv. Drejø

skulde blive det Sted, hvor han genvandt sine legemlige og åndelige Kræfter. Kaldet var ganske vist lille – det bestod af fire Småøer – og det betød derfor en væsentlig Nedgang i Præstens økonomiske Stilling. Reguleringssummen var kun 995 Rdlr., men Præstegården var rummelig og i god Stand, og Haven var 3 Tdr. Land stor, smukt beliggende og fortrinligt holdt.

Endnu vigtigere var det, at Befolkningen kom sin nye Præst i Møde med Tillid. Den levede under gammeldags og rolige Forhold, og der opstod hurtigt mellem de to Parter en Sympati, der bundede i den patriarkalske Stilling, som Præsten her endnu stod i til sin Menighed; denne Samfølelse bevaredes, også da Fabricius efter ti Års Embedsgerning atter skiltes fra Beboerne. Drejø lå kun to Mil fra Svendborg, hvor den nye Præst havde Slægt og fandt Venner, der kunde udfylde de Savn, som det ensomme Liv på den lille Ø til Tider kunde vække. En særlig Fordel for den historisk interesserede Præst var det som Overhoved at have Biskop C. T. ENGELSTOFT i Odense, en kyndig Kirkehistoriker og fint dannet Humanist, med hvem han kunde pleje fælles Interesser.

Men „det er ikke godt, at Mennesket er alene“, og Adam var nu allerede i Fyrrerne, før han fandt sin Eva. 1865 ægtede han NIKOLINE FREDERIKKE JENSEN¹, en Købmandsdatter fra Kalundborg, der havde været hans Elev i et Pigeinstitut i Aarhus og var 17 År yngre end han. De fik dog et Samliv på 37 År, og i Ægteskabet fødtes fire Børn (ANNA MARGRETHE, MARIE ELISABETH, ADAM VILHELM JOHANNES og KNUD FREDERIK KROG), deraf de første tre på Drejø, den sidste nogle Måneder efter Bortrejsen derfra i Aarhus.

Adam og Frederikke supplerede hinanden godt; de var begge intelligente og positive Naturer, med de samme Idealer (høj Vurdering af åndelige Værdier) og med udpræget praktisk Sans. De var også forskellige; han således nærmest optimistisk anlagt; hun derimod med nogen Pessimisme på Bunden af sit Væsen, hvilket ikke udelukkede, at han var en mere forsigtig Natur, mens hun som et Viljesmenneske var rede til at tage store og afgørende Beslutninger. Han var den rolige; hun den lettere flammende, hvorfor Rivninger i Ægteskabet ikke kunde undgås, men da de begge inderst inde gensidigt beundrede hinanden, blev det kun Krusninger på et let bevæget Hav.

¹ Ved deres Ankomst til Øen efter Brylluppet var Møllevingerne brasede ret, og Degnen Koch med Skolebørnene modtog dem ved Landingsstedet med en Sang: „Velkommen til vor lille Ø, hvor Fuglene de synge“ o. s. v.

En Begivenhed som særligt måtte føre Præst og Menighed sammen, var Stormfloden 1872, der oversvømmede de lavtliggende Øer og mange Steder tvang Beboerne til at søge deres Tilflugt på Lofterne i Husene, hvorfra de måtte reddes i Både. Adam Fabricius gjorde sit til at henlede Opmærksomheden i det øvrige Land på den opståede Nød, hvad der ikke blev uden Frugt. Også når det gjaldt om at redde Rester af folkelig Kultur for Videnskaben, f. Eks. Drejødragtten, var Præsteparret virksomt, ligesom han forfattede en „Drejø Sogns Historie og Beskrivelse“ til Afløsning af Pastor P. Tommerups lille Skrift fra 1823. Denne Bog udkom dog først 1882, da han forlængst havde forladt Øen. Derimod så en Frugt af hans store Udenlandsrejse: „Ingeborg, Philip Augusts Dronning“ 1870 Lyset. Det var en Skikkelse, som han var blevet grebet af under Opholdet i Paris, og hans Ven, Leop. Delisle, hvis Studier i så høj Grad havde samlet sig om d. 12. Århundredes Frankrig, havde formodentlig vakt hans Interesse for den danske Kongedatters tragiske Skæbne.

Men til videnskabeligt Arbejde var Livet på den lille Ø, der ofte i flere Uger var uden Forbindelse med det øvrige Land, lidet egnet, og dette var en Hovedgrund til, at Adam Fabricius, hvor godt han end befandt sig, søgte bort derfra. De dårlige økonomiske Forhold, der understregedes ved den voksende Børneflokk, bidrog dog deres, og efter ti Års Forløb ophævede da Kultusministeriet den Forvisning, som det havde idømt ham efter Ranumsforsøget. Det udnævnte ham 1874 til Præst for Sognene Holme og Tranbjerg tæt syd for Aarhus i det frugtbare Østjylland.

Her, i nær forbindelse med den By, hvor han havde haft sin første Embedsgerning, kom han til at virke i sine sidste 14 Manddomsår. Stillingen havde mange Fordele. Foruden et sorgfrit Udkomme var der rigelig Adgang til et åndeligt Samliv, ikke blot med Præsterne i Landets næststørste By, hvor desuden flere af hans gamle Med-Lærere endnu virkede ved Katedralskolen, men også med andre Præster i Omegnen. Egnen var meget naturskøn, og der var let Adgang til Hovedstaden ved Damper. Men Fabricius var ikke længer nogen ung Mand, som let smeltede sammen med nye Omgivelser. Og det værste var, at Tiden var blevet en anden, siden han sidst opholdt sig på disse Breddegrader.

Den store politiske Strid i Landet, som voksede frem fra Midten af 1870erne, nedbrød gamle Skel inden for Befolkningen, men satte også nye. Det tillidsfulde Forhold, hvori en Præst som Regel stod til sin Menighed, fik nu ofte sit Grundskud. Hertil bidrog intet mere,

end når Præst og Menighed indtog modsatte politiske Standpunkter. Der var i Holme Sogn i 1880erne ca. 100 Stemmer for Venstre, og 3 for Højre. Af disse 3 var den ene Adam Fabricius.

Forholdet mellem ham og hans Menighed blev dog aldrig dårligt. Der fandt stadig selskabelig Omgang Sted, navnlig dog med Gårdmandsfamilierne. Men Menighedens politiske Liv gik uden om Præsten. Der blev ikke over Årene i Holme det samme varme og intime Præg, som Opholdet på Drejø havde båret.

Heller ikke med Hensyn til videnskabelige Studier kom den lange Årrække i Holme til at svare til Forventningerne. Kun et større Arbejde: „Forbindelserne mellem Norden og den spanske Halvø i ældre Tid“ udkom 1882 og vakte ikke større Opmærksomhed. Årsagen hertil må dog vist søges hos Adam Fabricius selv. Han havde ikke i sin Tid kunnet fortsætte sin Uddannelse, og historisk Metode havde haft en stærk Udvikling siden den Gang (Kildekritikens Frembrud). Nu samlede Opmærksomheden sig om den nye Tids Mænd, af hvilke en – den unge højtbegavede Professor JOHANNES STEENSTRUP – havde kastet sig over samme Speciale som Fabricius: Normannerne.

Selv om Årene i Holme-Tranbjerg blev rolige og sorgfri, og Fabricius var en velset og anset Mand i vide Kredse, er det ikke underligt, at han greb Lejligheden, da den bødes ham, til at realisere sit gamle Ønske: Det gik ud på at tilbringe sine sidste År i København med de Studier, som altid havde været hans største Lyst. Denne Lejlighed kom, da han var blevet angrebet af en Hals sygdom, der hindrede ham i at prædike om Vinteren i uopvarmede Kirker. Allerede i 66 Års Alderen opnåede han sin Afsked med fuld Pension i 1888.

Den gamle Præst slog sig ned i det smukke Voldkvarter i Hovedstaden og opnåede her et Otium på ikke mindre end 14 År. Han udnyttede flittigt de videnskabelige Institutioner (Biblioteker og Selskaber), holdt Foredrag og skrev Afhandlinger og Artikler af historisk Indhold. Han rejste også jævnlig til Udlandet og deltog navnlig i Orientalist- og Amerikanistkongresser. Hovedsagen var dog, at han ikke alene fik offentliggjort adskillige populære Skrifter, som den „Kirkehistorie for Folket“, der kom i tre Oplag og vandt en betydelig Udbredelse, men særligt, at det lykkedes ham at gennemføre det Arbejde, han havde begyndt for over 40 År siden. 1897 udkom hans „Danske Minder i Normandiet“, en Samling af de Spor, som den 1000 År gamle Indvandring af de danske Vikinger har efterladt. Bogen indeholdt foruden en kulturhistorisk Skildring af Normandiets første Aarhundreder en udtømmende Oversigt over det sproglige Stof

i Person- og Stednavne. Her havde Professor Kristoffer Nyrop været ham behjælpelig i lingvistisk Henseende. Denne Bog må vistnok betegnes som Adam Fabricius' betydeligste, videnskabelige Værk, og da to unge Sprogmand, JAKOB JAKOBSEN og ANDERS PEDERSEN, senere anlagde deres normanniske Sprogstudier på Fabricius' Grundlag, („Danske Studier“ (1911)) kan det vel siges, at han efter sin Død fik en historisk Oprejsning. I sin Alderdom oplevede han i det hele sine lykkeligste År siden Ungdomstiden i Aarhus, da han skabte sit Livs Hovedværk.

En yngre Ven af Familien skrev noget senere¹: „Når man i Halvfemsene i forrige Århundrede ved Sommertid gik sig en Morgen tur gennem Ørstedparken i København, kunde man ofte i det smukke Anlæg træffe en høj, kraftig-bygget gammel Mand. Han sad på en af Bænkene med sin Morgenavis, som han havde taget med ned i Anlægget. Kom man i Tale med ham, viste han sig som en underholdende og meget vidende Mand; og kom man op i hans nærliggende, smukke og hyggelige Hjem, hvor et stort Bibliotek prydede Væggene i hans Studereværelse, opdagede man, at han tillige var en lærd Mand. Og man vilde snart erfare, at det var Historien, Kundskaben om Fortidens Begivenheder, der havde til Huse i dette Hjem“. Der skildres herefter, hvorledes Hjemmet var harmonisk, præget af Kristendom og Fædrelandskærlighed, og Forfatteren slutter: „En yngre Skare Historikere . . . flokkedes om ham. Og selv kunde han være ung med de unge, forstå dem og dele deres Interesser“.

„Han nåede de 80 som en rask og kraftig gammel Mand, der endnu med Friskhed og Kraft kunde dyrke sine Studier. 24. August 1902 døde han efter et kort Sygeleje“. Artiklen ender: „Et virksomt og harmonisk Liv havde hermed fundet sin Afslutning, et Liv til Fædrelandets Ære og det danske Navns Ros, et Liv, der ikke var levet forgæves“.

¹ Chr. Knudsen i Slesvigsk Søndagsblad (Tillæg t. Flensb. Avis) 19/11 1922.